SOBİDER
Sosyal Bilimler Dergisi The Journal of Social Science

Yıl: 3, Sayı: 9, Aralık 2016, s. 240-254

Mustafa AYDEMİR[1]

TANZİMAT'TAN YENİ LİSAN HAREKETİ'NE DİL SADELEŞTİRME ÇALIŞMALARI[2]

Özet

Milli hüviyetin temeli olan dil, toplulukları birleştiren ve onların devamını sağlayan unsurların başında gelir. Türkçenin Arapça ve Farsçanın etkisine girdiği X. yüzyıldan itibaren özünden uzaklaşıp ağırlaşması, beraberinde karşı faaliyetlerin oluşmasını sağlamış ve dikkatleri dile çevirmiştir. Bu faaliyetlerin amacı, yazı dilini sadeleştirmek ve onu mümkün olduğunca halk diline yakınlaştırmak yani mahallileştirmek olmuştur.

Türk dilini sadeleştirme ve kurallarını oluşturma çalışmaları, her ne kadar daha önce bireysel bazda yapılmışsa da bu yoldaki bilinçli girişimler Tanzimat döneminde başlar. Bu gecikme hem Türkçenin gelişmesini engellemiş hem de eğitim dili olarak kullanılması imkânını ortadan kaldırdığı için okuma yazma oranını düşürmüştür.

Tanzimat'la birlikte Osmanlı imparatorluğundaki azınlıklar arasında yayılan dile dayalı bir milliyetçilik anlayışının gelişmesinden sonra Türk aydınları da dili sadeleştirmeye yönelmişlerdir. Bu çalışmanın amacı, Tanzimat'tan Yeni Lisan Hareketi'ne kadar Türk dilini sadeleştirme çalışmalarını ve aydınlarımızın dili geliştirme katkılarını tespit etmektir.

Bu bağlamda bir giriş ve üç bölümden oluşan çalışmamızın giriş bölümünde, dil sadeleştirme çalışmalarının tarihî gelişimine ve özelliklerine değinildikten sonra, Tanzimat Dönemi, Servet-i Fünun Dönemi ve Milli Edebiyat Dönemi aydınların dil ile ilgili yaptıkları çalışmalara dikkat çekilmiştir.

[1] Yrd.Doç., İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı., maydemir758@hotmail.com

[2] Bu yazı, Bucharest-Romania'da gerçekleştirilen "VII. European Conference on Social and Behavioral Science" kongresinde (11-13 Haziran 2015) bildiri olarak sunulmuş; bazı eklemelerle ve makale formatına uygun olarak yeniden düzenlenmiştir.

Birinci bölümde; Tanzimat devrinde Şinasi ile başlayan dilde sadeleştirme çalışmalarının, Ziya Paşa, Recaizade Mahmut Ekrem, Namık Kemal gibi aydınlar tarafından nasıl sürdürüldüğü üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde; Tanzimat devrinde başlayan sadeleştirme çalışmalarının Servet-i Fünun tarafından engelleme çalışmalarına değinilmiş, dilin tekrar süslü ve özentili bir hâle getirildiğine dikkat çekilmiştir.

Üçüncü bölümde; Tanzimat ile başlayan Batılılaşma hareketlerinin tabiî bir sonucu olan Milli Edebiyatın başlangıcı olarak kabul edilen Yeni Lisan Hareketi'nin getirdikleri üzerinde durulmuş, yapılan çalışmalar ayrıntılandırılmıştır. Sonuç kısmında ise, çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Dilde sadeleştirme, Yeni Lisan, Tanzimat Dönemi, Servet-i Fünûn Dönemi.

LANGUAGE SIMPLIFICATION WORKS FROM ADMINISTRATIVE REFORMS TO NEW LANGUAGE ACT

Abstract

Language which is the basic of national identification heads a list of the factors which combines the societies and enables them to sustain. That Turkish had become complicated since 10th century when it got under the effect of Arabic and Persian caused anti movements and attracted the attentions to the language. The purpose of these facilities is to simplify the literary language and to enable it to get close to public language I mean to localize.

The efforts of language simplification and the formation of rules although these conscious attempts were done individually started in Administrative Reforms. This delay prevented both the development of Turkish and decreased the literacy since it removed the possibility of its use as educational language.

After the development of nationalism based on the language that became widespread among the minorities in the Ottoman Empire together with the Political Reforms, the Turkish intellectuals also tended towards simplifying the language. The purpose of this study is to determine the attempts of simplifying the language from the Reforms to the New Language Act and the contributions of our intellectuals.

Within this respect in the introduction part of our study that consists of introduction and three parts, after mentioning about the historical development and features of language simplification works, the studies of Reform Era, Servet-I Fünun Era, National Literary Era about their studies related to the language have been focused.

In the first part; it's been mentioned how the attempts of Şinasi in Reform Era to simplify the language have been continued by the intellectuals such as Ziya Pasha, Recaizade Mahmut Ekrem, Namık Kemal.

In the second part, it's been mentioned about the attempts of Servet-I

Fünun to prevent the efforts of simplifying the language which started in the Reform Era, and the language has been made elaborate and ornate again.

In the third part, the benefits of New Language Movement accepted as the beginning of National Literature which is the natural result of the Westernization Movements which started with Reforms, the attempts were expanded. And in the conclusion part, an overall assessment has been made.

Key words: Language simplification, New Language, Reform Era, Servet-i Fünûn Era

GİRİŞ

Millî varlığın aslî belirtisi olan dil, toplulukları bir arada tutan ve onların devamını sağlayan önemli bir unsurdur. Her kavim, her millet, tabiatına uygun bir dil ile hayâl kurar, fikir üretir ve vicdanının sesini dile getirir. Dil; vücut bulduğu cemiyetin, maddî ve manevî bütün hasletlerini, alışkanlıklarını kültür ve medeniyetini yansıtan bir ayna konumundadır. Dolayısıyla kültür ve medeniyetle birlikte dilin de değişmesi kaçınılmaz olur.

Türkçenin Arapça ve Farsçanın akınına uğraması, Türklerin İslam medeniyeti etkisine girdiği X. yüzyıldan itibaren başlar. Bu etkilenme; Türklerin İslam inanç ve medeniyetini iyi tanımaları, İslam ilmini ve düşünce hayatını iyi kavramaları, din ve ilim dili olan Arapçayı ve klâsik İslamî edebiyat dili olan Farsçayı öğrenmeleri gerektiği düşüncesinden ortaya çıkmıştır. İslam'ın kaynağı ve temel kitabı olan Kur'an-ı Kerim'in Arap diliyle olması, birçok Arapça kelimenin Türk diline girmesine sebep olmuştur. Bir taraftan din yoluyla Arapça sözcükler, diğer taraftan edebiyat yoluyla Farsça sözcükler, zamanla Türk dilini tehdit eder duruma gelir. İlk başta bir ihtiyaçtan doğan bu yabacı sözcükler, Türk âlim ve şairini Arapça ve Farsça düşünüp yazmaya zorlar. Bu yüzden Divan şairi, Arapça, Farsça ve Türkçeden oluşan Osmanlıcayı asırlar boyunca kullanmak mecburiyetinde kalmış, onunla hissetmiş ve yazmıştır (Erbay, 1997: 266).

Arapça ve Farsçanın üstünlüğü, din ve ümmet duygularının gelişmesine sebep olurken millî duyguların zayıflamasına yol açar. Tanrı kelamı olan Kur'an'ın Arap alfabesiyle yazılmış olması, Türklerin de Uygur alfabesini bırakıp Arap alfabesini kullanmasına sebep olur. Hatta Türkçe; Arapça ve Farsçanın etkisiyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Ancak Türkçenin daha önce hem bir yazı dili olması hem de Hint, Çin ve İran medeniyetlerini tanımış olması buna engel olur (Togan, 1970: 86). Bu yüzden bazı Türk aydınları Türkçenin var oluş mücadelesinde dil milliyetçiliği yaparak Türkçenin Arapça ve Farsça kadar zengin olduğunu ortaya koymuşlardır. Kaşgarlı Mahmut'un *Divân-ı Lûgâti't Türk*; Fahreddin Mübârekşâh'ın *Şecere-i Ensab*; Zamahşerî'nin *Mukaddimetü'l Edeb* ve Âşık Paşa'nın *Garipnâme* gibi eserleri bunlardan birkaçıdır (Köprülü: 1966: 273).

Türkçenin Arapça ve Farsçaya göre daha ahenksiz ve yetersiz hâle gelmesi, milli dil hazinesinin yok olmaya başlaması, bir tepkiyle karşılanmış ve dilin bu durumdan kurtulması için çeşitli kurtuluş yolları aranmaya başlanmıştır. Bu arayışta akla ilk gelen, yazı dilini sadeleştirmek ve mümkün olduğu kadar halk diline yaklaştırmak olur. Bu yüzden yazı dilinin halk dilinden ayrı olmaması gerektiğini savunan "mahallileşme" ya da "yerlileşme" hareketleri ortaya çıkar.

Önce Karaman Beyliği'nin Türkçeyi resmi dil olarak kabul edişi, Türkçeye dönüş

hareketinin başlangıcı olur. Batı Türkçesinin edebî bir dil oluşu da bu yüzyıla yani Beylikler Devri'ne denk gelir. Ayrıca tarikat ve tasavvuf mensuplarının fikirlerini halk arasında yaymak amacıyla anlaşılır bir dille yazmaları beraberinde dilin sadeleşmesini getirir.

XIII. yüzyılda Yunus Emre'nin, Hoca Dehhanî'nin, Şeyyad Hamza'nın ve Ahmet Fakih'in halk diliyle eserler vermesi, Türk dilinin gelişebileceğinin müjdecisi olur. XIV. yüzyılda yazılan eserlerin pek çoğu, halk kitlelerine hitap etmek ve Anadolu Beylikleri'nin sade Türkçeden hoşlanan hükümdarlarına sunulmak üzere yazıldığından sade bir Oğuz Türkçesi tercih edilir. Mesud Bin Ahmed ve yeğeni İzzeddin'in *Süheyl ü Nevbahar*; Şeyhoğlu Mustafa'nın *Hurşid-name*; Attar'ın *Mantıku't Tayr* ve Ahmedî'nin *Cemşid ü Hurşid*, *İskender-nâme* adlı eserleri bu türdendir.

Osmanlı Türkçesinin Arapça ve Farsçadan sözcükleri alarak bir "İmparatorluk Dili" hâline gelmesi, XV. yüzyıla denk gelir. Daha sonra XVI. yüzyılda Türkçenin Arapça ve Farsça sözcüklerin yanı sıra, terkip ve gramer kaidelerini de alarak ağdalı ve ağır bir dil hâlini aldığı görülür. Bu yüzden Visalî ve daha sonra Tatavlalı Mahremî, Edirneli Nazmî gibi şairlerin başını çektiği dilde mahallileşme cereyanı diyebileceğimiz "Türkî-i Basit" ortaya çıkar. Ancak devrin klâsik dil ve zevkine bağlılığın aşırı olması ve bu anlayıştaki temsilcilerin kuvvetli oluşu, Türkî-i Basit hareketinin başarıya ulaşmasına engel olur.

XVII. yüzyılda şiirde olduğu gibi nesirde de birtakım kelime oyunlarına başvuran süslü nesrin temsilcileri Veysî ve Nergisî, dili iyice ağırlaştırırken; XVIII. yüzyılda İstanbul Türkçesinin şairi Nedim, halk söyleyişlerini ve deyimlerini kullanarak bu sadeleşmeye katkıda bulunur. XIX. Yüzyılın başlarında Akif Paşa, gerek *Tabsıra* adlı eseriyle gerek torunun ölümü üzerine yazdığı mersiyesiyle sade bir tarzı benimser. Ayrıca *Kamus* ve *Burhan-ı Kaati* eserleriyle Tanzimat nesrinin müjdecisi olan Mütercim Asım'ın da kullandığı sade dili kayda değerdir (Öksüz, 2004: 5-11).

1.Tanzimat Dönemi

Tanzimat Fermanı'yla resmî bir mahiyet kazanan Batılılaşma hareketi, bir yandan eski değerlerin sarsılmasını doğururken, diğer yandan hayata bakış tarzının değişmesine sebep olur. Sosyal hayattaki bu değişiklik, başta dilde kendini gösterir. Zira düşünce hayatındaki ilerleme, ancak sade bir dilin kullanılması ile mümkündür. Sadeliği bozan en önemli unsur, gereksiz yere yapılan süslemelerdir. Divan şairi, uygun olsun olmasın, her zaman ve şartta, Arapça ve Farsçadan yaptığı aktarımlarla sözü süsleme gereği hissetmiştir. Ayrıca yerli yersiz kullanılan sanatlar da şiirimizi sadelikten uzaklaştırmıştır.

Tanzimat'tan sonra tenkit edilen konulardan biri, asırlar boyunca kullanılan dilin bize ait olmayışıdır. Batı medeniyetiyle tanışan aydınlarımız, geçmişi değerlendirme gayreti içine girerken ilk olarak dil problemini ele alırlar. Özel gazeteciliğin kurucusu kabul edilen Şinasi, kullandığı dille sadeleşmenin öncülerinden sayılır. Özellikle gazeteyi halkın kullandığı dile yaklaştırarak onu Arapça ve Farsça tamlamalardan kurtarmak ister. Ona göre bir iletişim aracı olarak dilden beklenen, düşünceyi en açık ve özlü biçimde ifade edebilmektir. Yazı dilimizi, bir hüner göstermek için başvurulan bir vasıtadan ziyade, halkın yararlanabileceği bir vasıta olarak görür. Bu düşüncesini, *Tercüman-ı Ahval*'in ön sözünde dile getirir. Ancak Şinasi'nin yazı dilinde açıklık ve anlaşılırlık ile halkın "ne olup bitme hakkı" arasında kurduğu bağlantı tümüyle yenidir. Böylece Şinasi, gerek *Tercüman-ı Ahvâl*'de gerekse *Tasvir-i Efkâr*'da yazdığı yazılarda yalın, açık, anlaşılır dil ve üslûbuyla halkın anlayabileceği bir dil oluşturmaya çalışır.

Divan edebiyatının dilini eleştiren Ziya Paşa; Arapça ve Farsçanın sadece sözcüklere değil, "millet" olarak düşüncemize de nüfuz ettiğini ifade eder. "Şiir ve İnşâ" başlıklı yazısında dilimizin İran ve Arap edebiyatının etkisiyle anlaşılmaz bir hâle geldiğini belirttikten sonra bunun sebepleri üzerinde durur. Ona göre, ülkeler fethedip yeni milletlerle temasa geçen Osmanlı, yeni adına gördüklerini bünyesine alırken Osmanlı lisanı için bir lügat hazırlama zahmetine bile girmemiştir. Dilin sadeleşmesi için öncelikle Türkçe imlâ bilinmelidir. Zira dışarıdan alınan sözcükler, bozularak kullanılmış ve bir karışıklığa sebep olunmuştur. Bu belirsizlik, herkesin kendince yeni kullanımlar ortaya çıkarmasını doğurmuştur.

Şiirde olduğu gibi nesirde de anlaşılmaz bir dilin oluştuğunu, başkasından alınan bütün sanatların birbirine karıştırıldığını belirtir. Bu türden nesir yazılarını "veled-i zina" olarak gören Ziya Paşa, dilin bu hale gelmesinden eskileri sorumlu tutar. Ancak eski inşadan ziyade Tanzimat sonrasında ortaya çıkanları eleştirir. Bu inşalarda kullanılan ibareleri çözmenin mümkün olmadığını belirtir (Ziya Paşa, 1913: 289).

Harabat antolojisine koyduğu manzum mukaddimede Türk dilinin tarihî gelişimi ve Osmanlıcanın nasıl teşekkül ettiği üzerinde durur. Mukaddimenin "Ahvâl-i Eşâr-i Türkî" bölümünde "Şiir ve İnşâ"da söylediklerinin aksine Osmanlıcanın Arapça, Farsça ve Türkçeden teşekkül eden muazzam bir dil olduğunu iddia eder. Ona göre Türkçe Farsça ile karşılaşmadan önce mükemmel bir dil idi; ancak ondan aldığı unsurlar sayesinde daha da olgunlaşan Türkçe, "umman" misali genişleyerek bugünkü hâlini almıştır (Ziya Paşa, 1874).

Recaizade Mahmut Ekrem *Talim-i Edebiyat* adlı eserinde eskiyi tenkit etmekle kalmaz, yeni edebiyat adına yapılması gerekenleri de dikkatlere sunar. Eserin "Esâlîb" bölümünde dilin nasıl kullanılması gerektiği ve anlaşılır olup olmaması meselesine değinir. Ona göre bir eserin ortaya konuluşunda dikkat edilmesi gereken en önemli husus, üslûptur. Güzel yazmak; iyi düşünmek, iyi hissetmek ve iyi ifade etmekten ibarettir. İfade edilmek istenen düşüncelerin açık bir üslûpla ortaya konulmasının önemine değinir (Ekrem, 1882: 63).

Ekrem, "Ta'kîd" bahsinde de söz söylemekten maksadın, anlaşılır bir şekilde herhangi bir şeyi anlatmak olduğunu söyler. Söz, anlaşılmak için söylenir. Yazmanın veya söylemenin tek gayesi, bir şeyleri anlaşılır şekilde ifade etmekten başka bir şey değildir. Divan şairleri, eserlerini ifrata varacak derecede süse boğarak kendilerinden başka kimsenin anlayamayacağı bir hâle soktuklarından şikâyet eder. Eğer Divan şairi anlaşılır bir dil kullansaydı, dilin tekâmülü daha ileri bir düzeyde olurdu, der.

Ekrem fikirde sadeliğe ait görüşlerini "Efkâr" bölümünde dile getirirken eski edebiyatı sadelik noktasında herhangi bir tenkide tabi tutmaz. Sadece Nef'i ile ilgili takdirkârane düşüncelerini dile getirir (Ekrem, 1882: 63).

Halka halk diliyle hitap etmeyi gaye edinen "Şinasi-Ziya Paşa-Namık Kemal Mektebi" içinde bu gayeyi geniş ölçüde gerçekleştiren Namık Kemal olmuştur. *Tasvir-i Efkâr* gazetesindeki makalelerinde, *Bahar-ı Dâniş, Nevruz Bey, İntibah ve Celalettin Harzemşah* mukaddimelerinde, *İrfan Paşa'ya Mektub'unda, Tahrir-i Harabat ve Takib-i Harabat'*ta, *Mes Prisons ve Mikromega Muahezeleri*'nde ve özel mektuplarında Türkçenin çeşitli meseleleri üzerindeki görüş ve düşüncelerini dile getirmiştir.

Dili, siyasal bütünleşme için bir araç olarak gören Vatan Şairi'nin edebî dil konusundaki tavrı "sadeleştirme"yle sınırlı kalmıştır. Bu yüzden Namık Kemal, Divan edebiyatının dilini

eleştirirken Arapça ve Farsça deyimlerden mürekkep ağdalı dil yerine halkın anlayabileceği sade bir dili kullanmayı salık verir (Levend, 1960: 114). Eski edebiyatın hem diline hem de içeriğine karşı çıkan Namık Kemal'e göre dili ıslah edebilmek için ilk önce yaygın olarak kullanılamayan Arapça ve Farsça sözcükler terk edilmeli ve dil kurallar altına alınmalıdır. Daha sonra konuşma ve yazı dili birleştirilmeli ve "süslü sanatlardan" vazgeçilmelidir.

Tanzimat döneminde dil ile ilgili ilk ve önemli tenkit ve değerlendirmeler Namık Kemal'in "Lisan-ı Osmânî'nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazatı Şâmildir" adlı makalesidir. Namık Kemal, yazısına, sözün ne olduğunu veya olması gerektiğini belirterek başlar. Ona göre kendinden sonraki nesillere bırakılan, zaman ve devre göre değişmeyen tek şey, dildir. Edebiyatımızdaki bütün eserlerin lafız süslemeleriyle anlaşılmaz bir hale getirildiğini belirten Namık Kemal, bunların zamanla unutulmaya mahkûm olduğunu ifade eder. Ona göre avam tarafından anlaşılamayan dilden istifade etmek mümkün değildir. Mana, sanat uğruna feda edildiği için amacı hakikati göstermek olan fikir, zararlı olmaktan başka bir işe yaramamıştır.

Namık Kemal, Türk dili kendi içindeki bazı şiveleri bile eritemediği için millî birlik ve beraberliğimize de hizmet edemediğini iddia ederek dilin başka bir işlevine dikkat çeker. Doğu ve Batı'dan alınan kelime, terkip ve tabirler, dilimizi anlaşılmaz bir hale sokup konuşma ve yazı dili arasındaki farkı derinleştirir. Farklı dillerden gelen bu sözcükler, telaffuzda birleşmelerine rağmen yazıda her sözcüğün aslını muhafaza etmesi, dili iyice karmaşık hale getirir.

Namık Kemal'e göre süs, hiçbir canlının vazgeçemeyeceği bir elbisedir. Dil de canlı bir varlık olduğuna göre tezyini gerekmektedir. Ancak bu süslemenin bir sınırı olması gerekir. Divan şairi, İran edebiyatından aldığı bu özelliği kullanırken sınır tanımamış, şiiri şekil mükemmelliğinden ibaret sanmıştır. Namık Kemal, sadelik bakımından da Divan şiirine tenkitler yöneltir. Ona göre, dilimizde kullanılan Arapça sözcükler, bir intizam dâhilinde sadeliği bozmayacak şekilde kullanılabilir. Zira Namık Kemal, anlamda güzelliği kaybetmemek şartıyla süslemeye karşı değildir. Sözü, tabiatının dışına çıkarmayacak kadar süslemek, sözün fesahatine bir fayda sağlamasa bile, güzelliğine zarar da getirmez (Namık Kemal, 1866: 1-3).

Namık Kemal, *Talim-i Edebiyat Üzerine Bir Risale* adlı eserinin "Fikirde Sadelik" bölümünde İran edebiyatında yazılan birçok eserin sade dille yazıldığını belirtikten sonra sözü Türk edebiyatına getirir. Ona göre Türk edebiyatında başlangıçta sade bir dille yazılan şiir, Osmanlı devletinin ilerlemesine bağlı olarak değişmiş ve daha kompleks bir hâle gelmiştir (Onan, 1950: 17).

Dille ilgili eleştirilerini *Bahâr-ı Dâniş Mukaddimesi*'nde daha da sertleştirerek devam ettiren Namık Kemal'e göre, Divan şairi, eserini oluştururken avamın lehinde hareket etmek yerine, padişahın lütfuna mazhar olmayı amaçlamıştır. Yazı dili ile konuşma dilinin birbirlerinden farklı dillermiş gibi ayrılmaları da Divan şairinin hatalarındandır. Tabiatın hilafına olarak kullanılan ve edebiyatın güzelliğine halel getiren edebî sanatların edebiyatın aslî unsurlarından sayılması, onu amacından saptırır. Namık Kemal, mukaddimenin sonunda, Farsçanın mümkün olduğu kadar az kullanılması ve tercüme olunacak eserlerin asrın ihtiyaçlarına göre tanzim edilmesi gerektiğini savunur (Namık Kemal, 1874: 3).

Namık Kemal, Ziya Paşa'nın *Harâbât*'ını tenkit ettiği *Ta'kîb-i Harâbât* adlı eserinde Süheylî'nin bir beytinden hareketle dille ilgili bazı noktalara da değinir. Tanzimat'tan sonra dilin "nezaket" kazandığını bu yüzden kaba bir Türkçe ile yazılmış beyitlerin antolojide yer almaması gerektiğini belirtir. Çünkü buna benzer şiirlerde "lafız-mana veya mana-lafız

uygunluğu" bulunmamaktadır. O, Arapça bir kelimenin Türkçe bir kelime ile veya Türkçe bir kelimenin Farsça bir kelime ile terkip oluşturmasına şiddetle karşı çıkar (Namık Kemal, 1887: 8-9).

Ebüzziya Tevfik'e yazdığı "Nümûne-i Edebiyata Dair" mektuplarında Namık Kemal, Türk dilinin Sultan Bayezid döneminden itibaren Farsçanın etkisine girdiğini belirterek bu dönemde sadece İbn-i Kemal'in Türkçe şiir yazdığını iddia eder. Ayrıca Sultan Selim'in asrının en büyük şairi olduğunu; ancak şiirlerini Farsça yazarak devrin diğer şairlerini de bu dille yazmaya sevk ettiğini belirtir. Zira hilâfeti İstanbul'a nakleden Sultan Selim'in edebiyatı milletinin diline nakledememesini bir eksiklik olarak görür (Namık Kemal, 1881: 292). Ayrıca Magosa'dan Hâmid'e yazdığı 1875 (25 Muharrem 1292) tarihli mektubunda bir türlü süslü yazmak alışkanlığından kurtulamadığını; ancak eserlerinin sonraki basımlarında daha anlaşılır bir dil kullanacağını samimiyetle belirtir (Namık Kemal, 1881: 294).

Osmanlı Tarihi'nin IV. cildinde insanları diğer canlılardan ayıran özelliğin dil olduğunu belirten yazar, onun ebediyete kadar hayatta kalmasını sağlayacak olan şeyin de yazılı edebiyat olduğunu söyler. Medeniyetin dil ile mümkün olduğunu savunarak Alman filozofu Leibniz'in "Bana bir mükemmel lisan ver, sana bir büyük millet teşkil edeyim." sözünden hareketle dil-millet ilişkisine dikkati çeker. Ona göre mükemmel bir lisana sahip olmadığımız için de büyüklüğümüzü muhafaza edemedik. Zira "Millette lisansızlık, muvaffakiyetsizliği ve muvaffakiyetsizlik, kuvvetsizliği intaç eyledi." diyerek Osmanlı imparatorluğunun yıkılış sebeplerinden birine temas eder (Namık Kemal 1910: 85-86).

Tanzimat dönemi dil çalışmalarını, ortaya koyduğu *Mukaddime-i Celâl*'da medenî milletlerle beraber gelişme yolunda bazı adımların atıldığını; ancak bunun yeterli olmadığını belirtir. Eski edebiyat taraftarlarını "ifadelerinin sade olmaması ve ibarelerinin kesik kesik yazılması" yönüyle eleştirir. İki sahifelik bir yazıyı anlamak için sözlüğe defalarca bakmak gerektiğini belirttikten sonra sanat yapmak amacıyla yazılan eserleri eleştirir. Zira garip kelimeler kullanarak güzel bir manayı kaybetmeye çalışmak, güzel bir yüzü çeşitli muamelelere tabi tutarak çirkinleştirmek anlamına gelir (Namık Kemal, 1898).

Namık Kemal'in yazılarından hareketle dil ile ilgili görüş ve düşüncelerini şu başlıklar altında toplamak mümkündür: 1. Bir lügat meydana getirmek; 2. Türkçenin gramerini hazırlamak; 3. İfadeyi külfetli sanatlardan kurtarmak; 4. Güzel Türkçe örneklerinin yer aldığı mecmualar hazırlamak; 5. Türkçeyi her sahada kullanmak (Karahan, 2011: 88).

2.Servet-i Fünûn Dönemi

Tanzimat'la birlikte başlayan konuşma dili ile yazı dili arasındaki ayrılıkları giderme gayretleri, Servet-i Fünûn döneminde sekteye uğrar. Bu devir sanatkârlarının kendi sanat anlayışlarına uygun dil ve üslûp yaratma çabaları; dili yeniden ağırlaştırır ve tabiî olmaktan çıkarır. Dili tekrar süslü ve özentili bir hâle getiren bu edebî topluluk, itirazlara yol açmış, dönemin gazete ve dergi sütunlarında tenkit edilmiştir.

Servet-i Fünûncular, "Tasfiye-i Lisan" tartışmasına kayıtsız kalmamış, bu konudaki görüşlerini değişik vesilelerle dile getirmişlerdir. Rıza Tevfik, bu dönemde dili sadeleştirme konusunda, iki ayrı zıt görüş etrafında halkalanan tartışmaların olduğunu söyler. Birinci kısımdakilere göre, üç dilden terekküp etmiş olan Osmanlıca, tasfiye edilmedikçe ilerleme mümkün olmadığı gibi belli bir imlayı oluşturmak da mümkün değildir. Dilimize zenginlik

verdiğine inanılan Arapça ve Farsça sözcükler, terakkiye ve tekâmüle manidir. Bize has bir Türkçe elde edebilmek için ecnebî kelimelerin hepsini tard etmek gerekir. Arap ve Fars lisanlarının kavâidini öğrenmek mecburiyetinden kurtulduğumuzda, dilimizi öğrenebiliriz ve o tamamen bizim olur.

İkinci kısımdakiler ise dilimizin Arapça ve Farsçadan aldığı sözcüklerle "pek zengin ve rengin" bir hâl aldığını savunur. Onlara göre Arabî ve Farisî kelimeler, bizim malımız gibidir. Bu kelimeler sayesinde istediklerimizi söyleyebiliriz. İstediklerini ifade edemeyenler, lisanı söyleyebilecek kadar iyi bilmeyenlerdir. Dilimizin ıslah edilebilecek bir yanı yoktur, pek mükemmel bir lisandır (Rıza Tevfik, 1896: 90).

İkinci grubun savunucularından Cenap Şahabettin "Yeni Ta'birât" ve "Yeni Elfâz" başlıklı yazılarında dil sadeleşmesiyle ilgili olarak düşüncelerini dile getirir. Bu yazısında, kelime ve elfâzın "anasır-ı maddîyeden" başka bir şey olmadığını söyler.

Dili; fen, felsefe ve ahlâk gibi sanat güzelliklerine ulaşmanın yolu olarak gören Cenap Şahabettin, dil ile ilgili görüş belirtmekten geri kalmaz. Ona göre Edebiyat-ı Cedîde, duygu ve düşünceye önem verdiği için ifade ve üslûpları da buna göre şekillenir. Eğer ruhumuzda güzel bir his, güzel bir fikir varsa yazdıklarımız da öyle olur (Cenap Şahabettin, 1897a: 291).

Cenap Şahabettin, "yeşil rüya" ve "mâî hülya"dan hareketle eleştirilere maruz kalan Servet-i Fünûn dilini savunmaya çalışır. Rüya ile hülya bir hayal âlemine ait kavramlardır. Yeşil ile mâî kavramlarıyla bu kelimeler kapalılıktan kurtularak somutlaşır (Cenap Şahabettin, 1897a: 291).

Cenap, yeni lafızları da edebiyatımız için gerekli görerek bunların "elfaz-ı garibe" olarak nitelendirilmesine karşı çıkar. Eğer bu yeni lafızlar kullanılmazsa dil, büyük bir kısmı "solmuş, yorulmuş, zebun ve mebzul" birkaç yüz eski kelimeye münhasır kalır. Çünkü dilin lügat unsurları ne kadar çoksa vuzuhu da o kadar kuvvetli demektir. Arapça ve Farsçadan alınan kelimeler de lüzumlu oldukları için alındığını da iddia eder (Cenap Şahabettin, 1897b: 322).

Zamanın üslûp değişmesinde önemli bir faktör olduğunu belirten Cenap, zamanla yeni kelimelerin ortaya çıktığını, eskilerin itibardan düştüğünü iddia eder. İnsanın düşüncesi, hayali, ihtiyaç ve arzusu değişince, eski kelimeler yetmemeye başlamış ve yenilerine ihtiyaç duyulmuştur (Cenap Şahabettin, 1897b: 323).

Dil konusunda yapılan münakaşalar, tarih boyunca yaşanılan medeniyet değişimleriyle yakından ilgilidir. *Servet-i Fünûn* dergisinde çıkan "Tasfiye-i Lisan" makalesinde Fikret, Türk dilinin yeterince gelişememesini, Arapça ve Farsça terkiplerle bu dillere ait kaidelerin kullanılmış olmasına bağlar. Arapça-Farsça kelime ve terkiplerin çıkarılmasıyla bu meselenin halledilmiş olamayacağını, sadeliğin yabancı kelimeleri dilden atmak anlamına gelmediğini belirtir. Bugüne kadar bize has bir lisanımızın olmayışını da "Arabî'den, Farisî'den aldığımız kelimelerin tabi olduğu kavaidi de birlikte almış, bununla kanaat etmeyerek o iki lisanın bir takım edatlarını da istiare etmişiz." gibi sebeplere bağlar (Fikret, 1993: 123). Ancak Fikret, o gün için dilde bir ayıklama yapmayı, yabancı kelime ve terkipleri atıp yerlerine Türkçelerini koymayı pek mümkün göremez. Osmanlıcanın o günkü halini ve ahengini "o kadar hoş" görür ki herhangi bir ayıklama ve temizleme yapılmasına sıcak bakmaz.

Döneminde sıkça dile getirilen "sadelik" ve "tasfiye" konusuna da açıklık getiren Fikret'in sadelikten kastettiği şey, fikrin sade ve anlaşılır olmasıdır. Divan edebiyatında basit

fikirlerin muğlâk bir şekilde anlatarak sanat yapma döneminin artık geride kaldığını söyler. Fikret, sadeliği sözün vuzuhunu sağlayan fesahat unsurlarından biri kabul eder (Fikret, 1993: 124).

Fikret, dilin sadeliğine dair görüşlerini dile getirdiği "Musahabe-i Edebiyye" adlı makalesinde sadelik üzerine teorik bilgiler vererek söylediklerini örneklerle ispata çalışır. Dil meselesini, avam-havâs meselesinden ibaret olduğunu iddia eden Fikret, avam, havası anlamalı, yoksa havasın ilminden kimse istifade edemez. Sadeliğin amiyanelik anlamına gelmediğini, sadelik ile amiyaneliğin ayrı şeyler olduğunu, önemli olanın dilde değil, fikirde sadeliğin olması gerektiğini özellikle belirtir. Anlamı güçlendirmek için, sözü gereksiz yere tezyin etme devrinin geçtiğini ortaya koyar (Fikret, 1993: 40).

Fikret, "tasfiye" konusunu ise "Tasfiye-i Lisân" başlıklı edebî sohbetinde etraflıca değerlendirir. Bu soruna, bağlı olduğu hareketin ortak dil anlayışı doğrultusunda yaklaşan Fikret, "Lâkin hangi lisan ve nasıl tasfiye edilecek?" sorusuyla başlar. Eğer bu tasfiyenin dile yerleşmiş Arapça ve Farsça kelime ve terkipleri kaldırarak yerlerine Türkçelerini koymak biçiminde olacaksa, bunun dile yarardan çok zarar getireceği kanısındadır. Halk anlasın diye edebî dilin sadeleşmesi, edebiyatın seviyesini düşürmekten öteye geçmez. Dilde kelime atmak, dili fakirleştirir. Dile yerleşen bütün söz varlıkları, dilin malıdır.

Mekteplerde dil öğretimi Arapça ve Farsça esaslara dayandığı müddetçe dilimizden Arapça, Farsça kelimeleri ve terkipleri kaldırmaya lüzum olmadığını belirtir. Zira bir taraftan Arapça ve Farsçayı dilimizin esası olarak öğrenmek, diğer taraftan dili Arapça ve Farsçadan kurtarmayı düşünmek mantıkî değildir. Fikret, sırf Türkçe yazmanın mümkün olmadığını, bu başarılsa bile yazı dili ile konuşma dilinin birleşemeyeceği kanısındadır. Dilin düzelmesi için, "kaideler koymak ve lügat yapmak" gibi teklifler sunar (Fikret, 1993: 123).

Fikret, "Hafta-i Edebî" adlı makalesinde de Hamit'in "Makber" şiirinde kullandığı dil ile eski şiirimizin dilini karşılaştırarak eski dil anlayışındaki "tumturak"ın tamamen yıkıldığını, yeni bir çığır açıldığını belirtir (Fikret, 1993: 205). Tanzimat sonrasında dil ile ilgili münakaşa edilen bir diğer husus, Divan şiirinin tabilikten ve samimilikten uzak oluşudur. "Tasfiye-i Lisan" makalesiyle samimiyet münakaşasına dâhil olan Fikret, en çok ihtiyaç duyduğumuz şeyin samimiyet olduğunu ifade eder. Yapılması gereken şeyin sözden ziyade, eserler ortaya koyarak iddiaları ispat etmektir.

Fikret, dil konusunda kararsızlık yaşamaktadır. Bir tarafta Arapça ve Farsça yüklü bir dil kullanırken; öbür tarafta Satı Bey'in kurduğu özel Yeni Mektep'in ilkokul bölümündeki "miniminiler için" şiirler yazar. Böylece özlediği ve memleketin kurtarıcısı olarak gördüğü "Yeni İnsan" tipinin oluşumuna katkıda bulmaya çalışır (Fuat, 1995: 102).

Halit Ziya; dilleri, yazarların değil, milletlerin yaptığını söyler. Ona göre, yazı dilini mümkün olduğu kadar konuşma diline yaklaştırmak gerekir. Zaten yarım asırdan beri dilde yapılan yenilik bu yöndedir. Ancak konuşma dilinin ne olduğu kararlaştırılmış değildir. İstanbul'daki seçkin irfan sahiplerinin kullandığı dil, konuşma dili sayılırsa mesele yok demektir. Bugünkü lâtif ve güzel Osmanlıcayı öğretirsek millet de "İstanbul Osmanlıcası"nı anlar, söyler ve yazar. Ancak "Tasfiye-i Lisan"ı isteyenler, Osmanlıcayı öğretmek için okutmayı kâfi görmüyor, okutmadan öğrenilecek bir hâle getirmek istiyor. Karşılığı bulunan Arapça ve Farsça sözcükleri atmanın mümkün olmadığını belirten Uşaklıgil, "sema" yerine "gök" sözcüğü kullanılırsa "sahârî-semâvât, sümuvv-i cenâb, nazâr-ı semâvî" yerine de "göklerin kırlığı, öz

ululuğu, gök bakışlı" demek zorunda kalacağımızı ifade eder.

Halit Ziya, dilde sadeleşmenin kendi kendine gerçekleştiğini ve yarım asır önce yazılanlarla bugün yazılanlar karşılaştırıldığında bir sadelik göze çarptığını iddia eder. O hâlde yapılacak en güzel şey, dili kendi hâline bırakmaktır. Ayrıca, herkese göre bir dil oluşturmanın mümkün olmadığını, anlamak isteyenlerin bir gayret göstererek edebiyatın seviyesine çıkabileceğini salık verir (Uşaklıgil, 1899: 179-182).

3.Milli Edebiyat Dönemi

Servet-i Fünûn dönemiyle bir durgunluk devresine giren dil sadeleştirme çalışmaları, Meşrutiyet ile birlikte yeniden canlanmış ve millî kaynaklara dönüş fikri kuvvet bulmaya başlamıştır. Bu edebî hareket, nesir ve nazımda yabancı terkiplerden kurtulmuş bir Türkçe ile yazmak, aruzu bırakıp hece ölçüsünü kullanmak ve kendi hayatımızın duygularını, arzularını, konu yapmak gibi amaçlarla ortaya çıkar.

Yeni Lisan hareketinden önce, Türk dili ve imlasını ıslah etmek, gramerini oluşturmak ve bir sözlük oluşturmak amacıyla 1908'de Türk Derneği kurulur. Aynı derneğin yayın organı *Türk Derneği* dergisinin ilk sayısında yayımlanan beyannamede derneğin dil konusundaki hedefleri belirlenir. Beyannamede, Türkçenin kolay ve anlaşılır bir dil olmasına rağmen bu yönünün şimdiye kadar göz önünde tutulmadığına dikkat çekilir. Türkçenin Arapça ve Farsça karşısındaki durumunu belirtilerek Türkçe karşılığı bulunan yabancı ıstılah ve kelimelerin atılması gerektiği savunulur. Ayrıca resmi dilin de halkın anlayacağı bir tarzda olması gerektiğine karar verilir.

Yeni Lisan hareketinin öncüleri, *Yeni Lisan ve Bir İstimzac* başlığı altında Genç Kalemler Tahrir Heyeti imzasıyla dil konusundaki duygu ve düşüncelerini açıklayan bir kitapçık yayımlar.[3] Bu kitapçıkta yer alan başlıklara bakıldığında bunun Yeni Lisan hareketini başlatanlarca ortaklaşa hazırlandığı sanılmaktadır (Öksüz, 2004: 95).

Haziran 1909'da Manastır'da yayına başlayan *Hüsün ve Şiir* adlı derginin devamı olarak çıkarılan *Genç Kalemler* dergisi, başlangıçta bir dil ve edebiyat hareketi olarak ortaya çıksa da zamanla Türkçenin sadeleşme tarihinde önemli bir yer tutarak fikrî ve sosyal bir harekete dönüşür. İttihat ve Terakki'ye yakın ilişkiler içinde olan derginin yazarları arasında Ali Canip, Kâzım Nâmi, Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp ve Aka Gündüz gibi isimler yer almaktadır. Yeni Lisan hareketinin öncülerinden Ali Canib, hareketin "polemik" kısmını üstlenirken; Ömer Seyfettin, "sanat"; Ziya Gökalp de "fikir" yönünü işlemişlerdir (Öksüz, 2004: 133). Bu öncülerin dil konusundaki görüş ve düşüncelerini daha yakından görmek için onların bu konuda yazdıklarına bakmak gerekmektedir.

Yeni Lisan hareketinin hazırlayıcılarından olan Ali Canib, sade yazma fikrini ve "milli edebiyat zevkini" Muallim Naci'den aldığını ifade eder (Ergun, 1937: 39). Ona göre, her zaman hayatta birbirine iki zıt şey vardır: eskilik, yenilik. Bunlardan ilki yani eski, nazarlarını maziye çevirdiği için, harap olmaya ve ölmeye mahkûmdur. Mazi ise bir seraptan ve hiçten ibarettir. Buradan hareketle Ali Canib'in eskiye bakışını yakalamak mümkündür (Yöntem, 1911a).

Dili edebiyatın temeli olarak gören Ali Canib, Yeni Lisan ile edebiyat meselelerini

[3] Kesin olarak hangi tarihte yayımlandığı belirlenemeyen 36 sayfadan oluşan bu kitapçığın Mayıs 1911'de yayımlandığı tahmin edilmektedir (Öksüz, 2004: 93).

birlikte ele alır. Halkın dilini ve ruhunu esas alan edebiyatla Türkçenin savunmasını *Genç Kalemler* dergisinin ilk sayılarından itibaren "milli edebiyat meselesi" ve "Yeni Lisan" çerçevesinde işler. Bu yönüyle de dilin sadeleşmesi konusunda en çok görüş ve düşünce belirten kişi olur. Ona göre, Batılı örneklerinin taklidinden ibaret olan Edebiyat-ı Cedîde, dil ve üslûp anlayışları bakımından kozmopolit bir edebiyatı temsil etmektedir (Yöntem, 1911b: 84-85).

Ali Canib, milletlerin uzun süre varlıklarını korumalarının dille sağlanabileceğine inanmaktadır. Zira milliyetle lisan birdir. Dildeki yabancı şekil ve kaideleri atmak, karşılığı bulunan yabancı asıllı kelimeleri kullanmamak gibi, Yeni Lisan hareketiyle ortaya konulan kaideleri benimser.

Türk dilinin sadeleştirilmesinde olduğu kadar, millî kültürümüzün korunup geliştirilmesinde de önemli bir merhale olan Ömer Seyfettin'deki "dilde milliyetçilik" düşüncesi, Balkanlarda görevli olarak bulunduğu yıllara dayanır. Askerlikten ayrılarak Selanik'e gelmesi ve Genç Kalemler dergisini çıkarması tesadüfî değildir. Ali Canib'e gönderdiği mektupta, "edebiyat dilinin sadeleştirilmesi" meselesine dikkat çekerek Yeni Lisan hareketinin de sinyalini verir.[4] Zira bu mektuptan sonra Ali Canib'in *Genç Kalemler*'de yayımladığı "Şekle Aid Bir Kalem Tecrübesi" adlı yazısında Arapça ve Farsça hiçbir terkip kullanılmaz.

Ömer Seyfettin, Yeni Lisan hareketini başlattığı makalesinde, amacının "millî bir lisan" ve "millî bir edebiyat" meydana getirmek olduğunu açıkça ifade eder. Bu makale, bir yandan Türk edebiyatında yeni bir akımın başladığını haber verirken, diğer yandan siyasal Türkçülüğün de izlerini taşımaktadır. Yazıda Osmanlıcılık politikasının artık çökmeye başladığı ima edilmekte ve yeni bir alternatifin kaçınılmaz olduğuna dikkat çekilmektedir (Ömer Seyfettin, 1911: 6).

Ömer Seyfettin, Yeni Lisan makalesinin dışında *Türk Sözü* dergisinde yayımladığı yazılarıyla da dil anlayışı hakkındaki görüşlerini belirtir. Bu derginin ilk sayısında yayımladığı "Türk Sözü" adlı yazısında eski dilin anlaşılır olmaktan ne kadar uzak olduğunu belirttikten sonra Anadolu'daki Türk saz şairlerinin dili koruma ve geliştirme yolunda gösterdikleri çabaya dikkati çeker. Daha "Türkülerini duymamış" bazı yazarların Türkçeyi söndürmek için nasıl gayret gösterdiklerini belirterek Türk dilini bu zalimlerin elinden kurtaracağını savunur (Ömer Seyfettin, 1914a).

Yine "Halk Nedir" başlıklı yazısında okuyan Türklerin milletinden, halkından ayrılmışlardır. Hatta bazı yazarlar, Türk diye bir milletin ve Türkçe diye bir dilin olduğunu unuturlar. Türkçeye yeterince değer vermeyenleri, "Türklüğü duymayanlar" olarak nitelendirir. Yazın sonunda gençlere seslenerek düşündüklerini halkın lisanıyla yazmasını, İstanbul Türkçesini Türklüğün edebi dili yapmalarını salık verir (Ömer Seyfettin, 1914b).

Ömer Seyfettin "Umûmi ve Husûsî Türkçe" başlıklı yazısında bu düşüncesini biraz daha ileri götürerek terkipsiz ve tabiî İstanbul Türkçesini yazmak, yalnız Türkiye'deki Türk şairlerinin vazifesi olmadığını, bütün Turan şairlerinin İstanbul Türkçesini kullanmaları gerektiğini savunur. Çünkü ona göre "Müşterek bir lisanı olmayan millet, rabıtasız sürüler sayılır. Lisan en kâvî bir bağdır. Bu bağı örmek, bütün Turan ediplerinin en mukaddes bir

[4] 15 Kanun-ı sani 1326/28 Ocak 1910 tarihli mektup. Bkz. Ömer Seyfettin (1989). Dil Konusunda Yazılar, Ankalara: Bilgi Yayınevi, s.19.

vazifesidir." (Ömer Seyfettin, 1914c).

Millî birlik ve beraberliğin sağlanmasında dil unsurunu çokça önemseyen Ömer Seyfettin, dili manevî bir vatana benzetir. Eğer dil bozulursa ne millet kalır ne devlet. Ona göre, "Milliyetimiz nasıl Türklük, vatanımız nasıl Türkiye ise, lisanımız da Türkçedir. Türkçe bizim manevî ve mukaddes vatanımızdır. Bu manevî vatanın istiklâli, kuvveti, resmî ve millî vatanımızın istiklâlinden daha mühimdir." diyerek dilin vatandan daha önemli olduğunu dikkatlere sunar (Ömer Seyfettin, 2014d).

Dilin sadeleştirilmesine karşı çıkanları eleştiren Ömer Seyfettin, bunların Ermeni, Rum, Yahudi gibi, Türk olmayan Osmanlılar olduğunu belirtir. Maksatları ise öncelikle Türk dilini, sonra da Türk milletini inkâr etmektir. Ne kadar Arapça, Acemce terkipler yapsanız yapın, "tabiî, güzel ve terkipsiz Türkçe" galebe çalacak ve Osmanlıca denilen Enderun dili yok olacaktır, diyerek meydan okur (Ömer Seyfettin, 1914e).

Ömer Seyfettin'in Yeni Lisan ve dil hakkındaki görüşlerini şöyle özetlemek mümkündür: Türk dilini edebiyat zalimlerinin elinden kurtararak halka kendi diliyle yazma alışkanlığını kazandırmak ve okuma muhabbetini uyandırmak. Bir milleti yaşatacak olan şey, dildir ortak bir lisanı olmayan millet, rabıtasız sürüler gibidir. Manevî ve mukaddes vatan sayılan Türkçe, resmî ve millî vatanın istiklâlinden daha önemlidir. İstanbul Türkçesi, bütün Türklüğün resmî dili olmalıdır. Arapça ve Fransızcanın kurallarına göre oluşturulan Türk sarfı, artık kendi kurallarını oluşturmalıdır. Çünkü ona göre dildeki hastalık yabancı kelimelerden değil, yabancı kurallardan gelmektedir.

Yeni Lisan hareketini, millî bir mesele hâline getiren Ziya Gökalp, dil meselesini, çözülmesi gereken bir kültür davası olarak görmüştür. Milleti; dili ve kültürü ortak olan kişilerin oluşturduğu topluluk olarak tanımlayan Ziya Gökalp, bu kavramın temelinde dili görür. Ziya Gökalp, milletin ruhen istiklâlini dilde görür ve onu "mefkûrenin mebdeî" olarak kabul eder. Hatta iddiasını daha da ileri götürerek din kitaplarının ve hutbelerin Türkçe okunması anlamına gelen "Dinî Türkçülüğü" ortaya atar. Kişi anlamadığı ibadetten hiçbir zevk alamaz, der. Bunu söylerken İmâm-ı Azam'ın namazdaki surelerin bile millî lisanla okunmasını caiz gören beyanını delil olarak gösterir. Ayrıca millet olma yolunda dil birliğini şart olarak gören Ziya Gökalp, milletin kendi diliyle ibadet etmesine ve dil birliğine dikkati çeker:

Her ülkede Türk bir devlet yapacak;

Fakat bunlar birleşecek nihâyet…

Hep bir dille aynı dine tapacak,

Olacak tek harsa mâlik bir millet (Gökalp, 1918a: 4).[5]

Ziya Gökalp, dilin sadeleştirilmesiyle ilgili düşüncelerini *Yeni Hayat*'taki "Sanat" ve "Lisan" başlıklı manzumelerinde dile getirir. Ancak Gökalp'in dil meselesine ilmî değil; mefkûre ve kültür açısından baktığı görülür. "Lisan" manzumesinde güzel bir Türkçe elde etmek için yaşayan Türkçeyi zorlamaksızın kullanmayı salık verir. Bunun için de her zaman Türk dil, kültür ve zevkini bünyesinde barındıran İstanbul Türkçesi esas alınmalıdır. Türkçeleşmiş Türkçe formülüyle ne eski köklere ne de yabancı yapma sözcüklere sapmamalıyız. Halkın kullandığı dili benimsemek ve fesahatçilere uymamak gerekir. Turan

[5] Kitapta sayfa numarası olmadığı için şiir sırası yazılmıştır.

ilinde yalnızca bir dilin olması gerektiğini savunan Gökalp, lisana büyük bir önem atfeder:

Türklüğün vicdanı bir,

Dini bir, vatanı bir;

Fakat hepsi ayrılır

Olmazsa lisanı bir (Gökalp, 1918a: 9).

"Sanat" manzumesinde dilimize geçmiş olan Arapça ve Farsça kelimelerin kullanılmaması gerektiğine ise şöyle işaret eder:

Arûz sizin olsun, hece bizimdir,

Halkın söylediği Türkçe bizimdir,

Leyl sizin şeb sizin gece bizimdir

Değildir bir mânâ üç ada muhtaç (Gökalp, 1918a: 16).

Manzumeleri dışında Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muâsırlaşmak* adlı eserinde de dil konusunda fikirler ileri sürer. Dili sosyal vicdanı yansıtan aynalardan biri olarak gören Gökalp, dilimizi, mânâ itibariyle muâsırlaştırmak; ıslâh cihetiyle İslâmlaştırmak; sarf, nahiv, imlâ hususlarında Türkçeleştirmek lazımdır." der. Gökalp'e göre dil; çağın ihtiyaçlarına göre bazı kavram ve kelimeleri alabilir; ancak bunları alırken belirli kurallara uyulmalıdır. Yeni kavramlar, çağın; ilim kelimeleri, ümmetin; konuşma dili kelimeleri, milletin konuşmasıdır (Gökalp, 1918b: 63).

Gökalp, *Türkçülüğün Esasları* kitabında "dilde tasfiyeciliği" doğru bulmadığını özellikle belirtir. Çünkü halk diline geçmiş olan Arapça ve Farsça kelimeleri atmak, Türkçeyi en canlı kelimelerinden, dinî, ahlâkî tabirlerinden mahrum etmektir. Türk halkının bildiği ve tanıdığı her kelime millîdir. Bu yüzden diğer Türkçe lehçelerden kelime alınmasına karşı çıkar (Gökalp, 1976. 6-7).

Gökalp, "Türkçenin Harslaşması ve Tezhibi" konusunda ise ilk önce dilimizin Arapça ve Acemce kelime ve terkiplerden temizlemek; sonra millî tabirleri ve ifade tarzlarını kullanmak; son olarak da beynelmilel kelimeleri ilave etmek gerektiğini belirtir. Bu işlemlerden birincisine, temizleme; ikincisine, harslaştırma; üçüncüsüne ise tezhip demek mümkündür (Gökalp, 1976: 130).

Kısacası, Gökalp dil anlayışını, "Lisanî Türkçülüğü Umdeleri" başlığı altında topladığı yazısında, yüzyıllardır bir hastalık olarak süregelmiş dil konusunu, bir kültür davası olarak ele aldığı görülmektedir. Dili; millî hayat ve millî uyanış için önemli olarak görmüş ve Türkçülük hareketinde aşılması gereken bir merhale olarak kabul etmiştir. Osmanlıcaya karşı çıkmış, herkes tarafından anlaşılabilen "ortak bir millî dil" ihtiyacına dikkati çekmiştir. Dilde Türkçülüğün gayesi, konuşma dilinin işlenip yazı dili haline getirilmesi ve bu yolla, halkla aydınları birleştirip bütünleştirecek bir millî dili yaratmaktır. Tamamen saf bir sadeleşmeyi savunan tasfiyecilere karşı ılımlı bir yol takip etmiştir. Bir tarafta Türkçeye girmiş yabancı gramer kurallarını reddederken diğer tarafta dilin ayrılmaz bir parçası olmuş kelimelerin atılmasına karşı çıkmıştır. Türkiye dışındaki Türklerin de "İstanbul Türkçesini" kullanmalarını salık vermiştir.

SONUÇ

Osmanlıcanın XVI-XIX. yüzyıllar arasındaki ağır ve süslü yapısına bir tepki olarak ortaya çıkan sadeleşme hareketinde Tanzimatçıların başarılı olup olmadıkları bir tartışma konusudur. Zira daha çok bir kavram kargaşası içerisinde gördüğümüz Tanzimatçılar, geleneksel yazı diline karşı yaptıkları bütün tenkitlere rağmen, eski şekle bağlı kalmaktan kendilerini kurtaramamışlardır. Her ne kadar Osmanlıca tabirinin yanı sıra Türkçe tabiri de kullanılmış olsa bile Arapça ve Farsçayı kullanmaktan kendilerini alamamışlardır. Çünkü Tanzimatçılar, düşünce itibarıyla Batı'ya bağlı görünseler bile edebî eğilimleri bakımından Şark'a bağlı olan kimselerdi. Bu yüzden Tanzimat döneminde eskinin devamı olan ağır ve süslü dil ile yeninin getirdiği sade dil yan yana yürümüştür. Ancak Tanzimatçıların kullandığı dil, eskiyi çağrıştırsa bile bunların karşıladığı anlam tamamen yenidir.

Her ne kadar istenen başarı elde edilmese de Türk dilinin sadeleşmesi, kurallarının belirlenmesi ve bir gramerinin yazılması ile ilgili bilinçli girişimler Tanzimat Döneminde başlar. Bu dönemin aydınları arasında başlayan tartışmalar bir tarafta Türkçenin Osmanlıcadan ayrı ve kendi kuralları olan bir dil olarak ele alınmasını sağlarken diğer tarafta Türkçenin kurallarını belirleyen gramer kitaplarının ve sözlüklerin hazırlanması gündeme gelir.

Türkçenin ne olduğu konusunda fazlaca düşünmeyen Servet-i Fünûn dönemi sanatçısı, Arapça ve Farsça sözcükleri dilimizin tabiî bir kaynağı olarak görmüş ve bu dillere ait eserlerden adeta kelime avına çıkmışlardır. Bunu yaparken sözcüklerin ses güzelliğine ve aruza uygunluğuna dikkat etmiş, bunları bir yenilik yapma adına kullanmıştır. Böylece Servet-i Fünûncular, Tanzimatçılardan daha da geriye giderek zincirleme tamlamaları, bileşik sıfatları sıklıkla kullanmaktan çekinmemişlerdir.

Servet-i Fünûnculara göre Osmanlıca gelişmiş, zengin ve düzeltilmesine gerek olmayan bir dildir. Yabacı sözcükler, dili ağırlaştırmamış, aksine zenginleştirmiştir. Türkçe kelimeler anlam bakımından kısır olup istenilen anlamı karşılayacak durumda değildir.

Milli Edebiyat, Türk dilinin sadeleşme ve gelişmesine olumlu bir yönde etkide bulunmuş ve dilin ana kaynaklarına inilmesi görüşü yanında, halka kulak verilmesi düşüncesini de güçlendirmiştir. Türkçede karşılığı bulunan yabancı asıllı kelimelerin atılarak yazı dilini konuşma diline yaklaştırmayı amaç edinen Yeni Lisancılar, halkın kendi diliyle yazmasını sağlayarak okuma zevkini uyandırmıştır. Bu dönemde Türkçe, manevî bir vatan olarak kabul görmüştür.

KAYNAKLAR

CENAP Şahabettin (1897a). "Yeni Tabirat", **Servet-i Fünûn**, S.331.

CENAP Şahabettin (1897b). "Yeni Elfaz", **Servet-i Fünûn**, S.333.

ERBAY, Erdoğan (1997). **Eskiler ve Yeniler**, Erzurum: Akademik Araştırmalar.

ERGUN, Sadeddin Nüzhen (1937). **Ali Canib-Hayatı ve Eserleri**, İstanbul.

FUAT, Mehmet (1995). **Tevfik Fikret**, İstanbul: YKY.

GÖKALP, Ziya (1918a). **Yeni Hayat**, İstanbul: Evkaf-ı İslâmiye Matbaası.

GÖKALP, Ziya (1918b). **Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak**, İstanbul: Evkaf-ı İslâmiye Matbaası.

GÖKALP, Ziya (1976). **Türkçülüğün Esasları**, (Haz. Mehmet Kaplan), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KARAHAN, Leyla (2011). "Namık Kemal'in Türkçenin Sadeleştirilmesi Hakkındaki Düşünceleri", **Türk Dili Üzerine İncelemeler**, Ankara: Akçağ Yayınları.

KÖPRÜLÜ, M. Fuat (1966). **Edebiyat Araştırmaları-Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri-**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

LEVEND, Agâh Sırrı (1960). **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, Ankara: TDK Yayınları.

NAMIK Kemal (1866). "Lisân-ı Osmânî'nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazatı Şâmildir", **Tasvîr-i Efkâr**, nr.416, 16 Rebiulahir 1283; nr. 417, 19 Rebiulahir 1283.

NAMIK Kemal (1874). **Bahâr-ı Dâniş Mukaddimesi**, İstanbul: Mekteb-i Sanayi Matbaası.

NAMIK Kemal (1881). "Kemal Bey'in Bir Mektubu", **Mecmûa-ı Ebüzziya**, nr. 10.

NAMIK Kemal (1887). **Ta'kib-i Harâbât**, İstanbul: Matbaa-i Ebüzziya.

NAMIK Kemal (1898). **Celâleddin Harzemşah**, Mısır: Kânûn-ı Esâsî Matbaası.

NAMIK Kemal (1910). **Osmanlı Tarihi**, C.4, Cüz 2, Resimli Kitab Matbaası.

ONAN, Necmettin Halil (1950). **Namık Kemal'in Ta'lim-i Edebiyat Üzerine Bir Risalesi**, Ankara:Milli Eğitim Basımevi.

RECAİZADE Mahmut Ekrem (1882). **Ta'lîm-i Edebiyat**, İstanbul: Mihrân Matbaası

RIZA Tevfik (1896). "Mebahis-i Lisan", **Servet-i Fünûn**, C.XI, S. 266.

ÖKSÜZ, Yusuf Ziya (2004). **Türkçenin Sadeleşme Tarihi, Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÖMER Seyfettin (1911). "Yeni Lisan", **Genç Kalemler**, C.II, S.1, 11 Nisan 1911.

ÖMER Seyfettin (1914a). "Türk Sözü", **Türk Sözü**, S.1, 12 Nisan 1330.

ÖMER Seyfettin (1914b). "Halk Nedir?", **Türk Sözü**, S.2, 17 Nisan 1330.

ÖMER Seyfettin (1914c). "Umûmî ve Husûsî Türkçe?", **Türk Sözü**, S.3, 24 Nisan 1330.

ÖMER Seyfettin (1914d). "Türkçeye Karşı Enderunca", **Türk Sözü**, S.4, 1 Mayıs 1330.

ÖMER Seyfettin (1914e). "Osmanlıca Değil Türkçe", **Türk Sözü**, S.5, 8 Mayıs 1330.

ÖMER Seyfettin (1989). **Dil Konusunda Yazılar**, Ankalara: Bilgi Yayınevi.

TEVFİK Fikret (1993). **Dil ve Edebiyat Yazıları**, (Haz. İsmail Parlatır), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

TEVFİK Fikret (2005). **Rübâb-ı Şikeste**, Çağrı Yayınları, İstanbul.

TOGAN, Zeki Velidî (1970). **Umumî Türk Tarihine Giriş I**, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

UŞAKLIGİL, Halit Ziya (1899). "Karilerime Mektuplar", **Servet-i Fünûn**, S.428.

YÖNTEM, Ali Canib (1911b). "Edebiyat-ı Müstakbelemiz", **Genç Kalemler**, C.I, S. 1.

YÖNTEM, Ali Canib (1911a). "Edebî İnkılâplar", **Genç Kalemler**, C.II, S. 1, 29 Mart 1327.

ZİYA Paşa (1913). "Şiir ve İnşâ", **Nümûne-i Edebiyat-ı Osmaniyye**, (Haz. Ebüzziya Tevfik), İstanbul: Matbaa-i Ebüzziya.

ZİYA Paşa (1874). **Harabat**, İstanbul: Matbaa-i Amire.